

Ekspeditonsmanden

TORBEN WOLFF

Ved skæbnens gunst har jeg været stærkt impliceret i begge de ekspeditioner fjernt fra Danmark – Galathea og Noona Dan – som Lorenz Ferdinand for mange år siden deltog i. Det har befæstet et livslangt venskab mellem os.

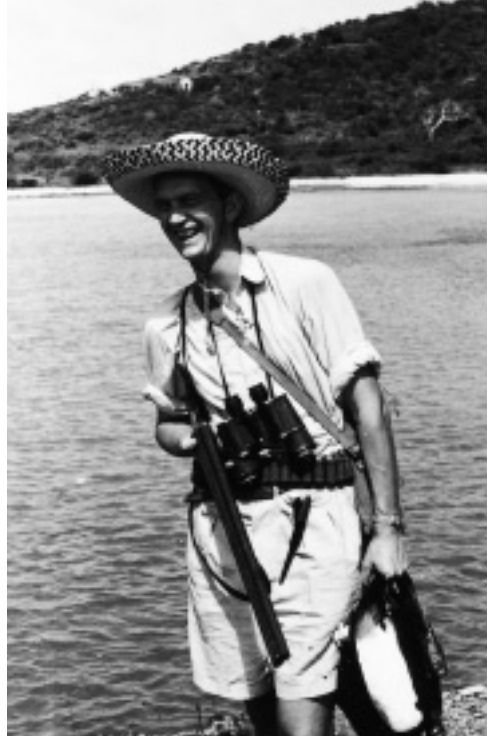
Galathea-ekspeditionen 1950-52

I 1948 var Lorenz og hans far i Holland med Dansk Naturhistorisk Forening. Deltager var også Anton Bruun, leder af en planlagt dansk videnskabelig jordomsejling, og Lorenz fandt lejlighed til at tilbyde sig som skibslæge og ornitolog. Således gik det til, at han 15. september 1951 – i Makassar på den indonesiske ø Sulawesi – indfandt sig om bord og her afløste Tage Feddersen, læge med entomologiske tilbøjeligheder.

Galathea-dybhavsekspeditionen Jordan rundt var den største danske videnskabelige enkeltindsats nogensinde. Med påvisningen af dyreliv selv på de største havdybder, bakterie- og planktonundersøgelserne og de rige indsamlinger af dybhavsdyr vakte den stor opsigt både i ind- og udland, befordret af mængder af avis- og ugebladsartikler, samt senere af film, foredrag og adskillige bøger (bl.a. Bruun et al. 1953 og Wolff 1967).

Indsatsen som skibslæge bød heldigvis ikke på de helt store udfordringer. Dog bør det nævnes, at Lorenz, kort efter ankomsten, hos vor kære pumpemester erkendte en lunge-tuberkulose, der betød omgående hjemsendelse, mens de kirurgiske indgreb (som han havde forudset med bekymring) kunne begrænses til opretning af en værnepligtigs skæve næseben efter et slagsmål om bord. Af største betydning for det polynesiske kongerige Tonga var helbredelsen af det 10-årige barnebarn til øernes legendariske regerende dronning Salotes. Ved vores ankomst var pigen bevidstløs og døende af den sjældne kighoste-hjernebetændelse. Sammen med zoologen Thure Vilstrup, der var kortvarigt med om bord, behandlede Lorenz hende med et altafgørende antibiotikum, som man ikke rådede over på Tonga. Fire dage efter var pigen rask! Dronning Salotes fine, etnografiske takkegaver findes på Nationalmuseet.

Lorenz' ornitologiske opgaver bestod i at foretage observationer og indsamle havfugle. Herom

Lorenz på mindrerig jagttur til Water Island ud for Charlotte Amalie, Sct Thomas. Foto: T. Wolff.

har han bl.a. fortalt i sin erindringsbog (s. 47-57) og i kapitlet "Oceanernes fugleliv" i Bruun et al. (1953, s. 219-230). Ved de daglige 3-4 timers systematiske observationer fra kommandobroen fik han, som han skriver, "indblik i havfuglenes ensomme og fredfyldte verden". Som eneste vejledning dengang havde han Alexanders *Birds of the ocean*, og til at begynde med voldte de vanskelige stormfugle stort besvær.

På vej østover fra Sulawesi arbejdede Galathea først i tropehavet. Selv de mindst fugleinteresserede om bord blev slået af den enorme forskel mellem på den ene side de store mængder havfugle, vi havde set syd for Afrika og igen skulle møde ved Sydaustralien og New Zealand, og på den anden side de øde områder i det næringsfattige vand nær ækvator. I troperne traf vi undertiden langt ude til søs de overvintrende Thors- og Odins-

haner, og nærmere land tegnede sig silhuetterne af de evigt lurende fregatfugle, de langhalede tropikfugle i deres hvide fjerpragt, Brun og Rødfodet Sule, noddier og flere andre terner, samt vadefuglene fra Sibirien, f.eks. Mudder- og Hvidklire, Lille Regnspove og Stenvender. Stor glæde havde vi af besøget på en ganske lille ø nær Auckland på New Zealand; den var helt overbroderet af Sydlig Sule med halvstore unger – ganske som f.eks. Bass Rock ved Edinburgh. Og nær Hawaii mødte vi Sortfodet Albatros.

Vandrealbatros, med verdens største vingefang på 3-3½ m, blev vort interessanteste bekendtskab i Sydhavet. Når skibet lå stille, var det vha. en udskåren metaltrekant med kork og madding ingen sag at "pilke" de svømmende albatrosser. Med Lorenz som overgeneral lykkedes det at os et sted sydvest for New Zealand at hale 22 stk. op på agterdækket, hvor de med stoisk ro vraltede rundt og nu og da hilste på hinanden og os med opstrakte næb og gjaldrende knebren. For at tjekke deres videre færd ringmærkede Lorenz hovedparten og forsynede dem med en ordentlig klat vandfarve, inden de blev smidt over bord. Men ingen af dem blev tilsyneladende siden genset – måske var de blevet kloge af skade? Andre fik, med henblik på Zoologisk Museums samlinger, drejet halsen om. Det afstedkom nogle knubbede ord fra en del af de fuldbefarne, som var overbevist om, at albatrosser personificerer hedengangne søfolks sjæle, samt en røffel fra skibschefen, da det blev konstateret, at Lorenz brugte sygelukafets køjer til tørring af de skindlagte kæmpefugle!

Helt anderledes var det at følge albatrosserne i deres rette element, når de på de lange, stive vinger i timevis holdt sig svævende ved elegant at udnyttede bølgenes opvinde. Lige så store som de mindste albatrosarter, men ikke så fuldendte flyvere, var kæmpestormfuglene, og hertil kom de ofte store flokke af mindre stormfugle som stormsvaler, Kapdue og skråper m.fl.

Den uden sammenligning største ornitologiske oplevelse var besøget på den "subantarktiske" Campbell Island (der dog ligger tættere på ækvator end København gør). Formålet var dels indsamlinger af landdyr og fugle, dels marine undersøgelser på lavt vand til sammenligning med Færø- og Islandsfaunaen under tilsvarende naturbetingelser. Om natur og dyreliv har Magnus Degerbøl fortalt i Bruun et al. (1953).

Der findes ingen træer på denne stormomsuste ø, kun 1-2 m høje tuer af græs ("tussocks"), krat af en slags enebær (*Dracophyllum*) og forbavsende kraftige og storblomstrede urter. Højt til vejrs på bakkeskråningerne yngler tusindvis af Kongealbatrosser. Så tillidsfulde var de store fugle, at vi for at fotografere den høje jordrede og ægget skånstomt kunne løfte dem ned fra reden.

Andre fugle på Campbell var den Lysryggede Sodalbatros samt Klippespringer-pingvinerne og de mindre talrige Guløjede Pingviner. Såre hjemligt, men helt forkert virkede stemmerne og synet af Solsorte, Sangdrosler, Stære, Gråsiskener, Jernspurve og andre, der er kommet hertil fra New Zealand, hvor de oprindeligt er indført fra Europa. Og under parteringen af den søelefant, der kan

Som en gåseflok uden mulighed for at lette afventer Vandrealbatrosser, at Lorenz (nr 2 fra højre) skal forsyne dem med farveklatter til senere eventuel identifikation.
Foto: J.T. Danris.

Under ækvatordåben er Galatheas noget maltrakterede skibslæge, overvåget af kollega Hippokrates, klar til neddykning i det som døbefont fungerende bassin. Foto: A. Petersen.

beskues i Zoologisk Museums udstillinger, forård de Brune Storkjover sig i den grad på kødklumper, at de ikke kunne lette og derfor nemt kunne aflives.

Galathea hjembragte flg. havfugle fra Sydhavet (fra Kermadec-øerne i nord til Campbell i syd): Kæmpestormfugl (3), Kapdue (6), tre arter albatrosser (27), otte arter skråper (40), fem arter pingviner (13 incl. unger), Sydlig Sule (2), Campbell-skarv (2), to arter kjover (13), samt fire arter terner og måger i diverse dragter (21).

Engang efter min hjemkomst blev jeg af professor Spärck bedt om at forelæse om havfugle og lånte som supplement en sort/hvid film optaget af Lorenz og – oh vé – sammenklippet forkert. De pågældende studenter vil velsagtens til deres dages ende huske flugtbillederne af albatrosser m.fl., der mirakuløst svævede baglæns og på ryggen!

Om vore fælles, ikke-faglige oplevelser undervejs (incl. kæresteresorger!) skal ikke berettes, bortset fra ækvatordåben på vej til Hawaii sydfra. Som den tilfornordede heksedoktor Hippokrates måtte jeg desværre gribe til særbehandling (diverse rensesvæsker, totvis hårklipning o.a.) som følge af

Lorenz' forudgående forsøg på sabotage af hejseapparatet og hans fremmøde ved dåbshandlingen i halvberuset tilstand...

Med Lorenz' egne ord gav ekspeditionen ham "en intellektuel oplevelse af økologiske sammenhænge: havets fødekæder, havzonernes fugleliv, fugleøernes forskelligartethed og ikke mindst truslerne mod fugle". På New Zealand kunne vi se følgerne af knap 100 års tilsigtet og utilsigtet udryddelse af en unik vegetation og tankeløs introduktion af skadelige pattedyr og konkurrerende fugle – "en anskuelsesundervisning i naturødeleggelse", som for Lorenz tjente som tilskyndelse til en kommende indsats på hjemmefronten.

Noona Dan-ekspeditionen 1961-62

En mandag morgen sidst i oktober 1961, da jeg kommer ind på det gamle zoologiske museum i Krystalgade, mødes jeg af Helge Volsøe og Finn Salomonsen, der begge er forfærdede over et netop modtaget telegram fra Noona Dan om, at konservator Erik Petersen, ekspeditionens ornitolog, pga. overfølsomhed er død som følge af et insektstik.

Både Volsøe, Salomonsen og jeg selv var dybt involverede i Noona Dan-ekspeditionen. Skibsreder Knud Lauritzen havde, efter vores anmodning, generøst stillet besætning og rederiets 150 tons træskonnert Noona Dan til rådighed for zoologer, botanikere, antropologer og en geograf, som skulle arbejde i den indo-pacifiske ø-verden i 1½ år. Hovedformålet var, efter datidens gangse metode, at hjembringe veldokumenterede indsamlinger af det størst mulige antal arter og individer af især planter, fugle og insekter, men også krybdyr og småpattedyr, fra flest mulige biotoper (åbent land, regnskov og bjergskov) på små og mellemstore øer i Bismarck- og Salomon-grupperne samt Filippinerne. Ruten var baseret på Finn Salomonsens suveræne kendskab til litteraturen om disse områders fuglefauna og hans forventning om at finde ukendte arter og underarter samt endemere på helt eller delvis udforskede øer (Wolff 1966).

Noona Dan var afsejlet fra Danmark 10. april 1961, og man havde hidtil arbejdet på de filippinske øer Palawan og Balabac. Man var derpå ankommet til Tarawakan på Tawitawi, hvor dødsfaldet indtraf.

Budskabet herom var lammende. Alle satte stor pris på Erik Petersen, og hans indsats for DOF og Zoologisk Museum var højt værdsat. Mht. ekspeditionen måtte der handles omgående, for telegrammet sagde også, at flere af de øvrige deltagere ville vende hjem, med mindre en læge blev udsendt. Der var kun én løsning på det problem:

Lorenz fremviser skindlagte fugle i laboratoriet på Galathea. Et stort antal hjembragtes i dybfryseren til senere skindlægning.

Lorenz! Ergo stillede Volsøe, Salomonsen og jeg samme eftermiddag i Skovlunde, midt i hans konsultation, med en anmodning om hurtigst mulige afrejse. Til vores umådelige lettelse sagde han snart ja, og efter en hektisk uge med fremskaffelse af vikar samt lægeligt udstyr og foto- og lyttegrej m.m.m. var han klar.

Der var lavvande i ekspeditions-kassen, så da det kom til forhandling om udgifter til vikar m.v., var jeg lav nok til at udnytte en udtalelse, Lorenz var kommet med under afskedsfesten for Erik Petersen før dennes afrejse: "Du ved ikke hvad jeg ville gi' for at komme med på Noona Dan!"

Da jeg fulgte Lorenz til lufthavnen, var der en formidabel overvægt. Jeg tror det lykkedes mig helt at slippe for betaling ved at fremføre noget om de tunge, men absolut nødvendige lægemidler til imødegåelse af flere ulykker. Lorenz var så tæt behængt med kameraer, båndoptager, parabol osv., at jeg kun ved at skubbe ham sidelæns kunne få ham gelejdet gennem passagen til afgangshallen!

Lorenz sluttede sig til ekspeditionen 14. november 1961 og vendte hjem 6. marts året efter. Da jeg selv først kom af sted i april, kunne jeg ikke som på Galathea følge hans meritter på første hånd. Men heldigvis har han i sin erindringsbog (s.76-88) givet en levende skildring af livet i land og om bord på det trange skib. Filmfotografen Arvid Klémensen's bog (1963) handler mest om dagligliv og dansefester hos de naturfolk, ekspeditionen mødte.

Efter Lorenz' ankomst blev der arbejdet på tre lokaliteter på Tawitawi, hvorpå turen gik til Menado på Sulawesi. Trods ministeriel tilladelse fra Djakarta til at besøge to spændende øgrupper (Sangir og Talaud), nægtede de lokale myndigheder adgang af politiske grunde. Derfor tilbage til Filippinerne, til en lokalitet nær Zamboanga på Mindanao. Næste mål var Bismarck-arkipelaget, først den nordligste ø Mussau og så New Hanover (Lavongai), hvor Finn Salomonsen stødte til. Efter en uge på øen Dyaul måtte Lorenz haste hjem til sine nødstedte patienter.

Indsamlinger af fugle foregik med effektive nylonnet og jagtgevær. Først kneb det voldsomt for Lorenz at finde de nedlagte småfugle, men det hjalp gevaldigt, da han allierede sig med en indfødt. I alt tilvejebragte han 250 fugle plus nota-

ter om forekomst og adfærd samt båndoptagelser af mange arter, ikke mindst de østsibiriske vade-fuglearter på vinterophold.

Før Lorenz ankom, havde man ud over et par småøer arbejdet på Palawan, på fire lokaliteter i lavland og bjergskov op til 1300 m; herfra beskrev Salomonsen senere en ny art af *Stachyris* (Krat-timalie) og tre nye underarter. Jon Fjeldså skrev senere om trækfuglene, og en samlet oversigt ø for ø over de i alt 633 indsamlede fugle (149 arter) fra Filippinerne er for nylig afsluttet (Brooks, i tryk-ken). Den opregner bl.a. sårbare og truede arter samt fugle med begrænset forekomst, og Lorenz har suppleret med noter for relevante arter.

Indsamlinger på andre øer i Bismarck-arkipelaget og på atoller varede til og med juli, og i fire måneder deltog Ib Trap Lind som ornitolog på linie med Salomonsen. Det afsluttende ophold på Rennell Island på Salomonøerne måtte afbrydes i utide pga. alvorlige angreb af epidemisk gulsot.

I alt indsamlede ekspeditionen 2322 fugle. Ud over fem små og én stor specialafhandling har Salomonsen (1965) berettet mere generelt om visse Bismarck-fugle, mens jeg selv har skrevet om tallegallahøns. Foruden disse publikationer er der, især om insekterne, frem til 1990 kommet 138 andre *Noona Dan Papers* plus 105 afhandlinger, som er delvis baseret på ekspeditionens samlinger.

Som nævnt ovenfor var det af afgørende betydning, at Lorenz var parat til med kort varsel at slutte sig til ekspeditionen og dermed sikre dens videreførelse. For dette var – og er – ikke mindst vi Noona Dan folk ham stor tak skyldig.

Referencer

- Bruun, A. F., S. Greve, H. Mielche & R. Spärck (red.) 1953: Galatheas Jordomsejling 1950-1952. – Schultz Forlag. (Engelsk udgave 1956)
- Brooks, T. i trykken: Birds collected in the Philippines by the Noona Dan Expedition, August to December 1961. – Steenstrupia 26.
- Klémensen, A. 1963: Med Noona Dan i Sydhavet. – Grafisk Forlag.
- Salomonsen, F. 1965: Spændende fugle fra Noona Dan ekspeditionen. – Naturens Verden 48: 364-380.
- Wolff, T. 1966. The "Noona Dan" Expedition 1961-1962. General report and lists of stations. – Vidensk. Meddr dansk naturh. Foren. 129: 287-336.
- Wolff, T. 1967. Til bunds på 10.000 m – den anden Galathea-ekspedition. S. 251-308 i: Danske ekspeditioner på verdenshavene/Danish expeditions on the seven seas. – Rhodos.